

مرکز پژوهش‌های اتاق ایران

بررسی سیاست تجاری هند

خرداد ۱۴۰۱

شناسنامه گزارش

مرکز پژوهش‌های اتاق ایران

عنوان:

بررسی سیاست تجاری هند

مدیریت اقتصاد کلان و آینده پژوهی

تاریخ انتشار: خرداد ۱۴۰۱

واژه‌های کلیدی: سند سیاست تجاری، موافقتنامه‌های تجاری ترجیحی، فعالیت‌های تولیدی صادراتی، تجهیزات پیمانکاری، پروژه‌های عمرانی، هند

نشانی: تهران، خیابان طالقانی، نبش خیابان شهید موسوی (فرصت)، پلاک ۱۷۵

فهرست مطالب

۵	بررسی سیاست تجاری هند
۶	بخش اول) هندوستان: کشور فرصت‌ها و طرح‌های بزرگ
۸	بخش دوم) سیاست تجاری هند ۲۰۱۶-۲۰۲۲
۲۰	بخش سوم) تجارت ایران و هندوستان و سند سیاست تجاری
۲۵	جمع‌بندی

بررسی سیاست تجاری هند

کشور هندوستان به‌عنوان سومین قدرت اقتصادی جهان بر مبنای شاخص PPP و ششمین اقتصاد جهان بر مبنای GDP^۱ یکی از شگفت‌انگیزترین رشدهای اقتصادی در هزاره جدید را تجربه کرده است و با میانگین رشد اقتصادی بالای خود تا پیش از شیوع کرونا، به سرعت خود را به یکی از اقتصادهای بزرگ دنیا تبدیل کرد. از سال ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۹، نرخ رشد تولید ناخالص داخلی هند تنها سه سال زیر ۶ درصد بود و بیشتر این بازه زمانی ۸ درصد یا بالاتر بوده است.^۲ این امر در کنار جمعیت ۱.۳۸ میلیارد نفری هند، این کشور را به یکی از جذاب‌ترین گزینه‌های تجارت در جهان تبدیل کرده است.

موفقیت بالای اقتصادی هند تا حد زیادی در گرو توسعه تجارت خارجی این کشور بوده است و یکی از اسناد مهم برای مطالعه و بررسی روندهای هند در این حوزه، سند سیاست تجارت خارجی این کشور است. مطالعه دقیق سند سیاست تجاری که جامع‌ترین و رده‌بالاترین منبع سیاست‌گذاری تجاری کشورها نیز به شمار می‌رود، همچنین به سیاست‌گذاران و تجار ایرانی تصویر خوبی از روندهای کلان تجاری کشور هند به دست می‌دهد و کمک بزرگی برای ورود به بازار این کشور به شمار می‌رود. پژوهش پیش رو به بررسی سند سیاست تجاری کشور هند ۲۰۱۶-۲۰۲۱ می‌پردازد که به دلیل تأثیر همه‌گیری کرونا بر اقتصاد، دولت هند تا کنون سه بار تصمیم به تمدید آن گرفته است و آخرین مورد آن ماه جاری بود که تا سپتامبر تمدید شد. به این ترتیب، پژوهش پیش رو نخست به معرفی مهمترین سیاست‌های کلان اقتصادی هند می‌پردازد تا یک زمینه کلی از اقتصاد این کشور و جایگاه تجارت خارجی در آن ارائه کند. سپس وارد مبحث تجارت خارجی شده و سند سیاست تجاری این کشور مورد بررسی قرار خواهد گرفت و پس از معرفی دقیق آن و بخش‌های مختلف، به ارزیابی تأثیر آن بر اقتصاد و تجارت خارجی هند پرداخته خواهد شد. به دنبال آن، روابط تجاری ایران و هند و مهمترین موانع و فرصت‌های آن در زمینه این سند به بحث گذاشته خواهد شد و در نهایت، برخی پیشنهادها و راهکارهای کلان در این حوزه ارائه می‌شود.

۱ بانک جهانی

۲ ماکروترندز

بخش اول) هندوستان: کشور فرصت‌ها و طرح‌های بزرگ

طی سال‌های اخیر و به ویژه از نیمه دهه ۲۰۱۰ دولت ملی گرای مودی طرح‌های سراسری پرشماری را برای توسعه اقتصادی و تسهیل تجارت در این کشور مصوب کرد و به اجرا گذاشت که سهم مهمی در رشد اقتصادی سریع هند در یک دهه اخیر داشته و در شکل دهی به سیاست‌های تجاری این کشور نیز مؤثر بوده‌اند. مهمترین این طرح‌ها «در هند بساز» و «بازار الکترونیکی دولتی» هستند. همچنین، می‌توان در کنار آن‌ها از ابتکارهای دیگری مانند هند دیجیتالی، استارت‌آپ هندی و مهارت هند نیز نام برد.

۱) بازار الکترونیکی دولتی هند (Government E-Marketplace GeM-SPV) با عنوان پورتال ملی تدارکات ملی در سال ۲۰۱۷ آغاز به کار کرد. این بازار یک پورتال دولتی با مالکیت صد درصد دولت است که تدارکات، کالاها و خدمات مورد نیاز بخش‌های عمومی و دولتی را سامان می‌بخشد. در این پورتال، فروشندگان و ارائه‌دهندگان خدمات می‌توانند با سهولت و بدون هرگونه نیاز به کاغذبازی یا تماس شخصی کالاها و خدمات خود را فهرست کنند. هدف از این پورتال ایجاد شفافیت و سهولت در عرضه و تقاضای بخش‌های دولتی و عمومی با بخش خصوصی است. تا نیمه سال ۲۰۲۰، بیش از ۴۶۲۳۰ سازمان دولتی و ۴۴۷۰۰۰ ارائه‌دهنده خدمات بر روی این پورتال ثبت شده‌اند و تخمین زده می‌شود که ۲.۱۷ میلیون محصول و ۱۳۵ گونه خدمات بر روی این پورتال آماده باشند.

۲) سیاست کلان «در هند بساز» (Make in India) در حقیقت ابتکاری است که در سال ۲۰۱۴ معرفی شد و هدف اولیه آن تبدیل کردن هند به کانون ساخت و تولید در جهان بوده است و این مهم را از مسیر تسهیل سرمایه‌گذاری، تقویت نوآوری‌ها، توسعه مهارت‌ها و فراهم کردن زیرساخت‌های ساخت و تولید درجه یک در نوع خود دنبال کرده است. این ابتکار اخیراً مورد بازبینی قرار گرفته و در حال حاضر ۲۷ بخش مختلف را در کانون تمرکز خود قرار داده است که ۱۵ بخش در حوزه تولید و ۱۲ بخش در حوزه خدمات هستند. در نسخه بازبینی شده این سیاست، دیپلماسی اقتصادی نقش مهمی ایفا می‌کند و با جذب سرمایه‌گذاران بالقوه به این کشور از طریق یک فرایند آنلاین بسیار ساده و سریع موسوم به واحد ترخیص سرمایه‌گذاری^۱ مسیر ورود سرمایه‌گذاران خارجی به کشور را هموار کرده است. همچنین، یک گروه متشکل از وزرای مرتبط کابینه هند که توسط شخص وزیر کابینه دولت هندوستان سرپرستی می‌شود، موسوم به Empowered Group of

Secretaries to the Government of India عامل سیاست‌گذاری‌های بین‌بخشی در راستای این سیاست هستند. همچنین واحدهای پروژه‌های توسعه (PDC) نیز برای هماهنگی میان دولت مرکزی و دولت‌های ایالتی در حوزه توسعه پروژه‌ها شکل گرفته است.

۳) ابتکار دیگر، هند دیجیتال^۱ است. هند دیجیتال برنامه پیشرو دولت هند برای تبدیل هند به یک جامعه دیجیتالی است که در بلندمدت به یک اقتصاد دانش‌محور سامان خواهد بخشید. این برنامه سه بخش اصلی دارد: زیرساخت دیجیتال به مثابه یک مزیت کلیدی برای هر شهروند، اداره و خدمات مورد تقاضا و تقویت دیجیتالی شهروندان.^۲ برنامه هند دیجیتالی تلاش می‌کند این اهداف را با استفاده از توسعه رشد در نه حوزه مشخص از جمله دسترسی فراگیر به ارتباطات سیار، برنامه دسترسی عمومی به اینترنت، دولت الکترونیک، اصلاح دولت از طریق فناوری، ارائه خدمات الکترونیکی، پهنای باند عریض، اطلاعات برای همه، ساخت و تولید الکترونیکی، فناوری اطلاعات برای اشتغال و برنامه‌های برداشت پیش از موعد (Early Harvest Programs) دنبال کند.^۳

۴) استارت‌آپ هندی (Startup India) یکی دیگر از برنامه‌های اقتصادی پرچمدار دولت هند است که معطوف به فراهم کردن یک محیط مساعد برای رشد و نمو کسب و کارهای جدید و استارت‌آپی است. این برنامه که از سال ۲۰۱۶ معرفی شده است تلاش کرده تا فرهنگ توسعه استارت‌آپ‌های هندی را توسعه داده و شهروندان را تشویق به راه‌اندازی کسب و کار آنلاین مخصوص به خود بنماید. در این قالب، شرکت‌های واجد شرایط توسط دولت به عنوان استارت‌آپ شناخته می‌شوند و این امر به آنها این امکان را می‌دهد تا به مجموعه‌ای از تسهیلات مشخص دسترسی پیدا کنند. تا ژوئیه ۲۰۲۰ تعداد ۳۴۲۲۶ استارت‌آپ در قالب این ابتکار ثبت شده است.^۴

۵) مهارت هند (Skill India) یک برنامه دیگر است که دولت هند از سال ۲۰۱۴ آغاز کرده است و هدف آن توسعه مهارت‌های جامعه جوان این کشور است. وزارت توسعه مهارت‌ها و کارآفرینی در هند متولی این برنامه‌ها است که از سال ۲۰۱۵ با هدف دستیابی به چشم‌انداز «هند ماهر» (Skilled India) برنامه‌های

1 Digital India

2 Digital Infrastructure as a Core Utility for Every Citizen, Governance and Service on Demand, Digital Empowerment of Citizens

۳ گزارش سازمان تجارت جهانی جهانی صفحه ۱۱-۱۲

۴ پیشین

پرشماری را دنبال می‌کند و متعهد بوده است که تا سال ۲۰۲۲ ظرفیت‌های سازمانی برای آموزش ۳۰۰ میلیون هندی را فراهم کند. تا ژانویه ۲۰۲۰ بیش از چهار میلیون داوطلب در برنامه‌های آموزشی کوتاه مدت این وزارت خانه شرکت کرده اند.^۱

۶) **انتقال مستقیم مزایا (Direct Benefit Transfer DBT)** یکی دیگر از برنامه‌های دولت هند است که هدف اصلی آن استفاده از زیرساخت‌های دولت الکترونیکی برای تسریع، بهبود و دقت بخشی به خدمات دولتی به بخش عمومی در هند است. این برنامه با استفاده از ابتکار ساز و کارهای موسوم به JAM تلاش می‌کند تا به یک اقتصاد «بدون چهره، بدون کاغذ و بدون پول نقد» برسد و از این طریق، شفافیت، مسئولیت پذیری و هدف گذاری اقتصادی را بهبود بخشیده و سرعت خدمات را افزایش و هزینه آن را کاهش دهد.^۲

بخش دوم) سیاست تجاری هند ۲۰۱۶-۲۰۲۲

سند سیاست تجاری هند^۳ همانگونه که گفته شد از سال ۲۰۱۶ اجرایی شد. سند FTP با هماهنگی با سازمان تجارت جهانی و بر مبنای تعهدات هند به این سازمان تهیه شده است و در اصل برای ۵ سال تهیه شده بود، ولی به دلیل کرونا ابتدا تا پایان سال ۲۰۲۱ و بار دیگر تا سال ۲۰۲۲ تمدید شد. همچنین، در سال ۲۰۱۷ به دلیل معرفی طرح جدید مالیات بر کالا و خدمات توسط دولت هند، این سند یک بار مورد بازنگری و تغییرات واقع شده است. روح اصلی این سند در راستای توافق‌های دولت هند با سازمان تجارت جهانی برای «آزادسازی تجارت و همگرایی عمیق تر با اقتصاد جهانی» بوده است. این قرارداد برای ایجاد یک محیط سیاست گذارانه با ثبات و پایدار برای تجارت خارجی در حوزه کالا و خدمات و سازگار با قواعد سازمان تجارت جهانی بوده است. این سند همچنین با قواعد کلان‌تر دولت هند از قبیل هند دیجیتال، مالیات کالا و خدمات، مهارت هند و دیگر اولویت‌های اقتصادی سازگار بوده است. عمده چشم انداز این سند متمرکز بر تسهیل تجارت با کوتاه کردن فرایندها، بوروکراسی، هزینه‌ها و زمان است.^۴

مرور متن سند سیاست تجارت خارجی هند

سند سیاست تجاری هندوستان مشتمل بر نه فصل و یک فصل مقدمه است که فصل نهم نیز به تعریف

۱ گزارش سازمان تجارت جهانی صفحه ۱۲

۲ پیشین

3 Foreign Trade Policy of India (FTP)

۴ گزارش سازمان تجارت جهانی صفحه ۱۵

مفاهیم و اصطلاحات اختصاص داده شده است. کلیت سیاست تجاری هندوستان توسط دولت مرکزی این کشور و ذیل اختیارات دولت طبق قانون تجارت خارجی (توسعه و قاعده‌گذاری)^۱ صورت گرفته و عمل می‌کند. این سند که در سال ۲۰۱۵ اجرایی شد در مرحله نخست برای بازه زمانی ۱۶-۲۰۱۵ تا ۲۱-۲۰۲۰ تعیین شده بود که بعداً تا ۲۰۲۲ تمدید شد.

دبیرخانه اجرایی تجارت خارجی (Director General of Foreign Trade DGFT) نهاد تصمیم‌گیرنده و مجری این سند است. این نهاد متعهد به تسهیل واردات و صادرات با تکیه بر اصول حکمرانی خوب، یعنی کارآمدی، شفافیت و حساب‌پذیری است. دبیرخانه اجرایی همچنین شامل یک طرح برای صادرکنندگان و واردکنندگان تازه کار و کم‌تجربه‌تر می‌شود که موسوم است به Niryat Bandhu Scheme و در قالب آن، خدمات مشاوره‌ای و آموزشی به این طیف از تجار ارائه می‌شود.^۲

بخش مهمی از هدف‌گذاری دولت در این سیاست شامل تسریع و تسهیل رویه‌های قانونی است که از طریق دو دستورالعمل انجام شده است: حذف بوروکراسی‌های غیرضروری و الکترونیکی کردن خدمات. کلیه فرایندها انجام امور تجاری از طریق سیستم DGFT به صورت برخط بوده است و از طریق کدهای IEC صورت می‌پذیرد که صدور آن معمولاً دو روز طول می‌کشد. این امر شامل ثبت موارد، امضای فرم‌ها، درخواست‌ها و پرداخت‌ها می‌شود.^۳ همچنین، برای تسریع کار و کاهش کاغذبازی، تعداد اسنادی که برای صادرات و واردات بایستی تهیه شود کاهش پیدا کرده و به سه مورد رسیده است.^۴ در واقع کلیه فرایندها و ارتباطات در قالب DGFT به منظور واردات و صادرات به صورت برخط و از طریق نرم‌افزارهای دولتی و سوم شخص صورت می‌گیرد.

ترخیص ۲۴ ساعته هفت روز هفته کالا در گمرک‌های ۱۹ بندر و ۱۷ فرودگاه^۵ و سیستم تک پنجره‌ای SWIFT به گونه‌ای که واردکننده و صادرکننده تنها از یک مجرا و بدون نیاز به مراجعه به بخش‌های مختلف رویه‌های اداری لازم را طی می‌کند مهمترین نوآوری‌های این سیستم هستند. علاوه بر آن، وضعیت ویژه برای کالاهای فاسد شدنی کشاورزی، خدمات بانکی ویژه و امثال آن از دیگر تسهیلاتی هستند که این نهاد برای تسهیل

1 Foreign Trade (Development & Regulation) Act, 1992 (No. 22 of 1992) [FT(D&R) Act]

۲ مقدمه، صفحه ۲-۳

۳ مقدمه، صفحه ۳

۴ مقدمه، صفحه ۴

۵ مقدمه، صفحه ۷

تجارت در هندوستان تدارک دیده است.^۱

یکی از مهمترین بخش‌های تصمیم‌سازی در سیاست تجاری هند، کمیته ملی تسهیل تجارت^۲ است که بنا بر موافقت نامه دولت هند با سازمان تجارت جهانی برای تسهیل تجارت (TFA) شکل گرفته و متولی نهادی تسهیل تجارت در کشور است. این نهاد که متشکل از نمایندگان وزارت‌خانه‌های گوناگون است توسط وزیر کابینه رهبری می‌شود و بالاترین نهاد در سطح ملی در امر تسهیل تجارت به شمار می‌آید.^۳

برخی از اقسام در حوزه واردات بنا بر ماهیت مشمول تسهیلات ویژه از جمله معافیت مالیاتی و امکان تعویق در پرداخت مالیات می‌شوند. این حوزه‌ها عبارتند از منسوجات دستباف و زیورآلات، صنایع دستی، کفش و محصولات چرمی، بخش محصولات دریایی و کالاهای ورزشی و اسباب بازی شامل این بخش می‌شوند.^۴

فصل دوم با چشم اندازهای اداره واردات و صادرات کالاها و خدمات سر و کار دارد. این فصل، به طور کلی قواعد و اصول کلی در مورد دسته‌بندی‌های گوناگون در حوزه واردات و صادرات کالاهای نو و دسته دوم و شرایط عمومی برای واردکنندگان و صادرکنندگان را مشخص می‌کند. در بند ۲.۰۱ قسمت a آمده که صادرات و واردات آزاد خواهد بود به جز زمانی که به واسطه یکی از موارد «ممنوعیت»^۵ «محدودیت»^۶ یا «تجارت اختصاصی از مسیر مؤسسه تجارت دولتی»^۷ برای آن قاعده ای وجود داشته باشد. این موارد در «طبقه بندی تجاری هند» مشخص شده است و به سیستم هارمونی شهرت دارد. (India Trade Classification, Harmonized System)

{ITC-HS}

علاوه بر این، مواردی وجود دارد که برای صادر یا وارد کردن آزاد هستند، ولی موضوع شرایطی هستند که در قوانین یا دستورالعمل‌های دیگری در برخی زمان‌ها مشخص شده است. (بخش b). به جز مواردی که به روشنی مشخص شده، قواعد واردات مربوط به کالاهای نو است و قواعد مربوط به کالاهای دست دوم در بند

۲.۳۱ همین سند مشخص شده است. (بخش d)

۱ مقدمه، صفحه ۹

2 National Committee on Trade Facilitation (NCTF)

۳ مقدمه، صفحه ۱۱

۴ مقدمه، صفحه ۱۲

5 prohibition

6 restriction

7 state trading enterprises (STEs)

تمام قواعد و رویه‌ها و استانداردهایی که برای کالاهای تولید داخل وجود دارد، برای کالاهای وارداتی نیز اعمال می‌شود مگر اینکه مشخصاً استثنا شده باشد. همچنین، کالاهای مورد استفاده در تولید کارخانه‌ها به منظور صادرات ممکن است از این استانداردهای محلی استثنا شده باشند. (بند ۲۰۳)

بند ۲۰۵ بخش a می‌گوید که هر شخصی برای واردات و صادرات به هندوستان باید یک IEC داشته باشد که توسط دبیرخانه (DGFT) صادر می‌شود. سایر اسناد لازم برای واردات و صادرات کالا در بند ۲۰۶ مشخص شده است.

موارد پرشماری وجود دارد که دبیرخانه می‌تواند واردات یا صادرات محصولات را ممنوع یا محدود کند (۲۰۷) از جمله در زمان کمبود داخلی، تأمین نظم و اخلاق عمومی، تأمین حیات و سلامت گونه‌های انسانی گیاهی و جانوری و مانند آن. همچنین کالاهایی که می‌توانند وارد شوند و شامل محدودیت یا ممنوعیت نیستند، می‌توانند توسط هر شخصی وارد شوند مگر مواردی که مجوزهای خاص مورد نیاز است. (بند ۲۰۱۰) همچنین، برخی از ممنوعیت‌ها در مورد تجارت با برخی کشورها یا کالاها به طور مشخص در این سند آمده است:

- صادرات و واردات تسلیحات یا کالاهای مرتبط به عراق ممنوع است. موارد خاصی در مورد 'دولت عراق' قابل انجام است که باید با مجوز دپارتمان محصولات دفاعی هند صورت بگیرد. (بند ۲۰۱۶)

-تجارت با داعش، النصره و دیگر سازمان‌های زیرمجموعه القاعده ممنوع است.

-تجارت با کره شمالی، ایران و سودان محدود است و ممنوعیت‌هایی به همراه دارد. (بندهای ۲۰۱۶-۲۰۱۹)

دو نکته مهم در مورد محدودیت‌ها و مشوق‌ها وجود دارد. نخست اینکه در این سند، سیستم بازپرداخت بدهی (Debt Repayment) در مورد تجارت با روسیه به صورت صریح بیان (۲۰۲۳) و تصریح شده است که نهاد DGFT ساز و کارهایی برای این امر می‌تواند تدارک ببیند ولی در هر حال، در این مورد اصل بر قرارداد دوجانبه با روسیه است و حتی به روشنی آمده که هر بند سیاست تجاری هند که مغایر با آن توافق دوجانبه باشد، اعمال نخواهد شد.

نکته دوم اینکه تجارت با کشورهای همسایه در سند سیاست تجاری هند تشویق شده است (۲۰۲۱) و ترانزیت

از مسیر هند به و یا از کشورهای همسایه موکول به توافقات دو جانبه و عرف بین المللی شده است. (۲.۲۲)

در مورد کالاهای سرمایه ای که برای تعمیر یا بازرسی به خارج از کشور فرستاده می شوند، واردات دوباره آنها نیاز به مجوز ندارد. همچنین، پیمانکارهای هندی که در خارج از این کشور فعالیت می کنند می توانند پس از اتمام پروژه کالاهای خود اعم از سرمایه ای را بدون مجوز به کشور وارد کنند، منوط به اینکه حداقل یک سال مورد استفاده در آن پروژه قرار گرفته باشند. (۲.۲۷ و ۲.۲۸)

فصل سوم سند شامل توضیح و تفصیل دو طرح برای تشویق صادرات کالا و خدمات از هند است که به ترتیب عبارتند از: طرح صادرات کالا از هند (MEIS)^۱ و طرح صادرات خدمات از هند (SEIS)^۲. در قالب این دو طرح، بخش‌های مشخص و تعریف شده از صادرات هندی مشمول معافیت‌های مالیاتی و امتیازها می شوند. در این قالب‌ها، به عنوان مثال منزلت‌داران^۳ که صادرکنندگان برتر هستند می توانند از امتیازهای ویژه ای از قبیل خوداظهاری در ترخیص گمرکی، تسهیلات بانکی، تسهیل در اسناد مورد نیاز برای مراحل گوناگون، امتیازهای ترجیحی و اولویت در ترخیص محموله‌ها و بررسی اسناد تجاری برخوردار شوند. (۳.۲۴)

فصل چهارم به طرح شرایط واردات آن دسته از محصولات اختصاص دارد که مواد اولیه فعالیت‌های اقتصادی تولیدی صادراتی هستند. این محصولات از مالیات معاف هستند.

نفت و سوختی که برای تولید استفاده می شود در زمره این محصولات قرار می گیرد (۴.۳) و در قالب قواعد AA^۴ با آن‌ها رفتار می شود. همچنین، پارچه و مواد لازم برای تولید لباس نیز در این دسته قرار می گیرند. (۴.۴) در مورد محصولات و ملزومات دیگر، اولاً یک کمیته عمومی وجود دارد که زیر عنوان رویه‌های Standard Input Output Norms (SION) و توسط کمیته هنجار (Norms Committee) برای محصولاتی مشخص، مجوزهای واردات محدود صادر می کند (۴.۶) و ثانیاً، در مورد مواردی که در این دسته نیز قرار نمی گیرند، رویه ای وجود دارد که صادرکنندگان با حداقل دو سال سابقه صادرات می توانند به طور سالیانه درخواست‌هایی مبنی بر نیاز خود برای وارد کردن محصولات مورد نیاز خود بدون نیاز به مالیات ثبت کنند که در قالب قواعد Advance Authorization for Annual Requirement قرار می گیرند (۴.۶) در وهله بعدی،

1 Merchandise Exports from India Scheme (MEIS)

2 Service Exports from India Scheme (SEIS)

3 Status Holders

4 Advance Authorization

وقتی رویه سابقه در SION وجود ندارد و یا این که تولیدکننده نیاز مازاد پیدا می‌کند، می‌تواند در قالب خود اظهاری نیز اقدام کند و در این صورت، از بررسی محصول توسط کمیته هنجار معاف می‌شود. (۴.۷) در همین بند و نیز بند ۴.۱۱ محصولاتی که مشمول این رویه‌ها و طرح‌ها نمی‌شوند شمرده شده است. در هر حال، این معافیت‌های مالیاتی تنها شامل معافیت از مالیات‌های پایه^۱ می‌شوند (بند ۴.۲۶) و مالیات بر واردات (Duty Free Import) بایستی در قالب SION و به طور موردی بررسی و صادر شوند. (۴.۲۷) همچنین حداقل ارزش افزوده ای که بایستی در جریان تولید صورت بگیرد تا شامل این معافیت‌ها باشد، ۲۰ درصد تعیین شده است. برای جواهرات (۳-۴۳۱)، فلزات قیمتی (۴.۳۴) و وسایل مصرفی (۴.۳۶)، و الماس نیز قواعد ویژه ای تعیین شده است.

فصل پنجم به بررسی طرح ترویج صادرات به واسطه کالاهای سرمایه ای^۲ اختصاص دارد که مبنای آن تسهیل واردات کالاهای سرمایه ای به منظور تقویت تولید و رقابت پذیر کردن تولید هندی است. واردات تمام دستگاه‌هایی که در مرحله پیش تولید، تولید و پساتولید مورد استفاده قرار دارند دارای نرخ مالیات صفر است، مگر مواردی که استثنا شده است. (ضمیمه همین فصل). همچنین در مقابل واردات آزاد این کالاها، یک تعهد به تولید وجود دارد. واردکننده موظف است ظرف مدت ۶ سال از تاریخ صدور مجوز، به میزان شش برابر ارزش مجموع مالیات‌ها، عوارض و تعرفه‌ها، کالا تولید و صادر کند. (۵.۱) همچنین، واردکنندگانی که کالاهای سرمایه ای خود را به منظور تولید در مناطق کمتر توسعه یافته هند و نیز تولید کالاهای سبز (سازگار با محیط زیست) وارد کنند مشوق‌های اضافی دریافت خواهند کرد. (۵.۱۰ و ۵.۱۱)

فصل ششم به طور مشخص به چهار طرح اختصاص دارد که مربوط به موارد با منشأ صادراتی، پارک‌های فناوری سخت افزار الکترونیکی، نرم افزار و بیوتکنولوژی هستند. این طرح‌ها شامل واحدهایی است که تمام محصول تولیدی آنها صادر می‌شود و بنا به ماهیت، در قالب یکی از این چهار طرح بالا، به اختصار EOU-S-EHTP-STP-BTP قرار می‌گیرد. هدف همه این طرح‌ها تشویق صادرات، گسترش درآمدهای ارزی و جذب سرمایه گذاری در این حوزه‌ها است. (۶.۰۰)

کلیه کالاهایی که این واحدها برای فعالیت‌های تولیدی خود نیاز دارند، اعم از کالاهای سرمایه‌ای و غیره،

1 Basic Customs Duty (BCD)

2 EXPORT PROMOTION CAPITAL GOODS (EPCG)

می‌توانند زیر عنوان طرح‌های بالا و به شرطی که در فهرست کالاهای ممنوعه نبوده و یا قانون دیگری در مورد آنها وجود نداشته باشد، با تسهیلات ویژه‌ای وارد شوند. واردات این کالاها بر مبنای خود اظهاری بوده و انواع مختلفی از معافیت‌ها و تخفیف‌های مالیاتی و تعرفه‌ای شامل حال آنها می‌شود. (۶.۱ بخش d)

واحدهای تولیدی چهارگانه EOU/EHTP/STP/BTP همچنین می‌توانند کالاهای سرمایه‌ای مورد نیاز خود را بدون تعرفه و مالیات از طرف‌های داخلی یا خارجی اجاره کنند. (۶.۳) مهمترین ویژگی این واحدها و لازمه تعریف شدن در این قالب این است که چرخه درآمدهای ارزی مثبت داشته باشند. (۶.۴) همچنین، تمام محصول تولید شده در قالب این طرح‌های چهارگانه بایستی صادر شود، مگر استثنائاتی که در بند ۶.۸ آمده است. همچنین، میزان سرمایه اولیه این واحدها لازم است که از حد معینی، یعنی یک کرور روپیه، بالاتر باشد (۶.۶).

فصل هفتم به دسته خاصی از صادرات موسوم به Deemed Exports اختصاص دارد و هدف آن فراهم کردن یک زمینه برای تولیدکنندگان در موارد خاصی است که دولت هند به شکل موقعیتی تصمیم به انجام آن می‌گیرد. مواردی که در قالب این Deemed Exports قرار می‌گیرد عمدتاً برای تأمین کالاهای مورد نیاز پروژه‌ها است. به این ترتیب، این دسته از کالاها کشور هند را ترک نمی‌کنند (هرچند در مقوله صادرات طبقه بندی می‌شوند) و بهای آن کالا یا خدمات یا با روپیه هند و یا ارزهای آزاد خارجی پرداخت می‌شود. مواردی که در ذیل این طرح قرار می‌گیرند در دو دسته کلی طبقه بندی شده‌اند: دسته نخست کالاهایی هستند که برای تأمین نیازهای تولیدکنندگان و عمدتاً در قالب طرح‌هایی مانند تأمین کالاهای سرمایه‌ای، کالاهایی که برای واحدهای تولیدی چهارگانه پارک‌های فناوری EOU/EHTP/STP/BTP معرفی شده در فصل ۶ مورد نیاز هستند و امثال آن قرار می‌گیرند. دسته دوم شامل کالاهایی می‌شود که برای تأمین نیازهای پیمانکاران طرح‌های دوجانبه و چندجانبه مشخص شده توسط وزارت اقتصاد (Department of Economic Affairs (DEA)) و یا وزارت خارجه لازم هستند. همچنین، مواردی نیز بنا بر موقعیت توسط دیگر نهادهای دولتی از جمله وزارت مالیه (Financial Department) مشخص می‌شوند که در این چارچوب قرار می‌گیرند. تأمین کالاها برای نیروگاه‌های برق بزرگ، نیروگاه‌های هسته‌ای (با شرایطی) و نیز برای مأموریت‌های سازمان ملل و یا دیگر سازمان‌های بین‌المللی نیز در این دسته قرار می‌گیرند. (۷.۲) تولیدکننده‌ها و واردکنندگانی که در قالب این

طرح‌ها تعریف می‌شوند، می‌توانند از مزایای تعرفه‌ای امتیازهای صادراتی مختلفی از جمله تعرفه ترخیص صفر، مالیات غیرمستقیم terminal excise duty و امثال آن بهره‌مند شوند. (۷.۳) البته این امتیازها منوط به شرایطی است که در بند ۷ این فصل شرح داده شده است.

فصل هشتم به ساز و کارهای حل اختلاف و کنترل کیفیت محصولات صادراتی و وارداتی هند اختصاص دارد. این مبحث به ویژه از آن رو برای سیاست تجاری هند اهمیت دارد که به عنوان صادرکنندگان جدیدی که در تلاش است تا در رقابت با بازیگران کهنه کارتر، سهمی از بازار بین‌المللی برای خود تخصیص دهد، کنترل و تصحیح تصویری که از محصولات هندی در بازار جهانی ارائه می‌شود از اهمیت بالایی برخوردار است. بر مبنای بند نخست این فصل، مناقشات در سه دسته کلی تقسیم بندی شده است: اول، شکایت‌های خریداران خارجی نسبت به کیفیت پایین کالای صادراتی هستند، دوم، شکایت‌هایی که به دلیل کیفیت پایین کالاهای وارداتی توسط تولیدکنندگان داخلی ثبت می‌شود و سوم، شکایت‌های ناظر بر ابعاد اخلاقی قراردادها از قبیل عدم پایبندی به زمان تحویل، مغایرت کالا و تحویل ناقص کالاها. اینگونه دعاوی عمدتاً در قالب قانون تنظیم تجارت خارجی ۱۹۹۶ (Foreign Trade (Regulation) Rules 1993)، قانون تعرفه‌ها ۱۹۶۲ (Customs Act, 1962) و قانون بازرسی و کنترل کیفیت صادرات ۱۹۶۳ رسیدگی می‌شود. (۸.۲) برای تسریع رسیدگی‌ها، یک کمیته در دفاتر ۲۲ گانه DGFT موسوم به 'Committee on Quality Complaints and Trade Disputes' (CQCTD) تأسیس شده است. (۸.۴) این کمیته مسئول رسیدگی و بازرسی تمام موارد مرتبط با کنترل کیفیت صادرات و واردات است و زمان رسیدگی معمول سه ماه است. (۸.۴)

پیامدهای اقتصادی سیاست تجاری برای اقتصاد هند

سند سیاست تجارت خارجی هندوستان تأثیر چشمگیری بر وضعیت اقتصادی این کشور گذاشته است. طبق ارزیابی مشترک دولت هند و سازمان تجارت جهانی طی چهار سال نخست سیاست تجاری هند، یعنی حد فاصل سال‌های مالی ۲۰۱۴-۲۰۱۵ تا ۲۰۱۸-۲۰۱۹ حجم تولید ناخالص داخلی کشور از ۲ تریلیون دلار به ۲.۷ تریلیون دلار افزایش پیدا کرده است و رشدی بین ۶ تا ۷ درصد را به نمایش گذاشته است. هرچند رشد تولید ناخالص داخلی در سال‌های شیوع کرونا کاهش پیدا کرده و در ۲۰۱۹ به ۴ درصد و در ۲۰۲۰ به رقم بی‌سابقه ۷.۲- درصد رسید، با این حال به نظر می‌رسد اقتصاد هند در حال بازیابی است، به گونه‌ای که

در ۲۰۲۱ رشد اقتصادی ۹.۵ درصد بوده است. همچنین، تأثیر این سیاست بر نرخ تورم نیز قابل بحث است، به گونه‌ای که از ۴.۹ درصد در ۲۰۱۵-۲۰۱۶ به ۳.۴ درصد در ۲۰۱۸-۲۰۱۹ رسید.

در حوزه تجارت، سهم کل تجارت کالا (مجموع واردات و صادرات) از GDP طی دوره اعمال سیاست تجاری جاری هند روندی سینوسی را طی کرده است. این نسبت ابتدا از ۳۷ درصد در سال مالی ۲۰۱۵-۲۰۱۶ به ۳۶ درصد در سال مالی ۲۰۱۶-۲۰۱۷ کاهش پیدا کرد، ولی دوباره در سال ۲۰۱۸-۲۰۱۹ به ۴۱ درصد افزایش یافت. با این حال در آخرین سال مالی گزارش مورد بحث یعنی ۲۰۱۹-۲۰۲۰ دوباره سهم تجارت خارجی از تولید ناخالص داخلی هند به ۳۷.۸ درصد کاهش پیدا کرد. بخشی از این کاهش طبیعتاً ناشی از کاهش رشد تجارت جهانی در دوران پاندمی بوده است.

در سال ۲۰۱۹-۲۰۲۰ گروه‌های کالایی اصلی صادراتی هند شامل اقلام زیر بوده است: محصولات شیمیایی ۱۴.۴ درصد، محصولات پتروشیمی ۱۳.۲ درصد، سنگ‌های قیمتی و جواهرات ۱۱.۵ درصد، پارچه و منسوجات ۱۰.۸ درصد، ماشین‌آلات و دستگاه‌های الکترونیکی ۹.۱ درصد، محصولات کشاورزی ۸.۴ درصد و فلزات پایه ۷.۶ درصد.

در کل تجارت کالای هند طی بازه زمانی ۲۰۱۵-۲۰۲۰ نرخ رشد میانگین سالانه ۱.۷ درصد را به نمایش گذاشته است و تنها در سال مالی ۲۰۱۹-۲۰۲۰ منفی بوده است. در ۲۰۱۸-۲۰۱۹ صادرات هند ۳۳۰ میلیارد دلار آمریکا بود، در حالی که این رقم در سال مالی بعدی، یعنی ۲۰۲۰-۲۰۱۹ به ۳۱۳ میلیارد دلار (منفی ۵.۱ درصد) کاهش پیدا کرد. این کاهش ناشی از کاهش تقاضای خارجی ناشی از کند شدن سرعت سرمایه‌گذاری جهانی ارزیابی شده است.^۱

طی پنج سال مالی مورد بحث، از ۲۰۱۶-۲۰۱۵ تا ۲۰۲۰-۲۰۱۹ واردات هند نیز به طور میانگین سالانه ۱.۹ درصد رشد داشته است، هرچند باز هم در سال مالی ۲۰۱۹-۲۰۲۰ با منفی ۷.۸ درصد کاهش نسبت به سال قبل، از ۵۱۴ میلیارد دلار آمریکا به ۴۷۴ میلیارد دلار رسید. عمده‌ترین محصولات وارداتی هند طی این دوران به شرح زیر بوده اند:

خوراک و محصولات پتروشیمی ۲۷.۵ درصد، سنگ‌های قیمتی و جواهرات ۱۱.۵ درصد، کالاهای الکترونیکی ۱۱.۱ درصد، ماشین‌آلات ۹.۵ درصد، مواد شیمیایی ۹.۳ درصد.

۱ پیمایش اقتصادی دولت هند فصل سوم

کسری موازنه تجارت کالا به عنوان درصد تولید ناخالص داخلی از ۶.۸ درصد در سال ۲۰۱۵-۲۰۱۶ (۱۱۸.۷ میلیارد دلار) به ۷.۷ درصد در سال ۲۰۱۹-۲۰۲۰ (۱۶۰.۸ میلیارد دلار) رسید. وابستگی هند به واردات کالاهای اساسی از قبیل نفت خام، روغن های خوراکی، گاز، ذغال سنگ، وسایل الکترونیکی، کودهای شیمیایی و موارد مشابه از دلایل تراز منفی تجارت چشمگیر هند ارزیابی شده است.

تجارت کالا

همچنین، در طول سال های اعمال سیاست تجاری جاری هند، تجارت این کشور با برخی مناطق در مقایسه با دیگر مناطق افزایش معناداری نشان داده است. سهم صادرات هند به مناطق امریکای شمالی و اروپا و آسیای مرکزی از ۱۴ و ۱۹ درصد در ۲۰۱۴-۲۰۱۵ به ۱۹ و ۱۹.۵ درصد در سال ۲۰۱۹-۲۰۲۰ رسیده است. صادرات به آسه آن در همین بازه زمانی اندکی کاهش داشته است و از ۱۰.۲۵ درصد به ۱۰.۰۷ درصد رسیده است. اما بیشترین کاهش در این زمینه مربوط به منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا است که سهم آن از ۲۱.۳ درصد به ۱۸ درصد رسیده است. در میان همسایگان هم بیشترین افزایش صادرات، افزایش ۳۹.۲ درصدی صادرات به چین بوده است.

در حوزه واردات اما هرچند جایگاه اروپا کماکان محفوظ است و جزء دو مبدا وارداتی عمده هند است، اما این خاورمیانه است که مهمترین مبدأ وارداتی هند به شمار می رود و با توجه به حجم بالای واردات انرژی هند، این مسئله مورد انتظار هم هست. با این حال، سهم این دو منطقه از واردات هند طی دوره سند سیاست تجاری هند اندکی رو به کاهش گذاشته است و از ۱۶.۷ درصد (اروپا و آسیای مرکزی) در ۲۰۱۴-۲۰۱۵ به ۱۵.۵ درصد در ۲۰۱۹-۲۰۲۰ رسیده است، در حالی که سهم خاورمیانه از ۲۵.۸ درصد در سال آغاز معرفی سند تجاری هند، به ۲۴ درصد در سال مالی ۲۰۱۹-۲۰۲۰ کاهش پیدا کرده است. در مقابل، سهم امریکای شمالی از واردات هند افزایش پیدا کرده است و از ۶.۵ درصد به ۹.۳ درصد طی همین بازه زمانی رسیده است. سهم جنوب آسیا از واردات هند بسیار اندک و در سال ۲۰۱۹-۲۰۲۰ تنها ۰.۸ درصد بوده است. به لحاظ کشورها هم چین بزرگترین رقیب وارداتی هند با ۱۳.۷ درصد بوده است که بعد از آن ایالات متحده با ۶.۹ درصد، امارات با ۵.۸ درصد و عربستان سعودی با ۵.۵ درصد در سال ۲۰۱۹-۲۰۲۰ بوده اند. در مجموع واردات و صادرات، در سال ۲۰۱۹-۲۰۲۰ سه شریک اول تجاری هند عبارت بود از ایالات متحده، چین و امارات

متحده عربی. نکته مهم اینکه جایگزینی ایالات متحده با چین در طول دوسال اخیر اتفاق افتاده است.

صادرات خدمات

سهم هند از بازار صادرات خدمات جهان بسیار چشمگیر است و بر اساس آمارهای سازمان تجارت جهانی رتبه هشتم را با سهمی معادل ۳.۳ درصد از کل صادرات خدمات در جهان دارا است، دو برابر سهم ۱.۷ درصدی این کشور از صادرات کالا. این خدمات عمدتاً در حوزه خدمات نرم افزار، خدمات مالی و خدمات ارتباطی بوده است. صادرات خدمات هند طی بازه زمانی سند سیاست تجاری با رشد سالیانه ۸.۴ (CAGR) درصد بسیار بهتر از رشد سالیانه ۴.۷ درصدی صادرات کالا عمل کرده است.

در حوزه واردات خدمات هم هند رشد چشمگیری را نشان داده است و در سال ۲۰۱۹-۲۰۲۰ با ۱.۸ درصد رشد نسبت به سال قبل از آن به رقم بالای ۱۲۶.۱ میلیارد دلار رسید. به این ترتیب مهمترین دسته بندی های واردات خدمات توسط هند عبارتند از خدمات تجاری، حمل و نقل، مسافرت و نرم افزار.^۱

دولت هند با توجه به اهمیت تجارت در حوزه خدمات، دوازده بخش اصلی را در این حوزه مشخص کرده و توجه ویژه ای به توسعه آنها دارد: فناوری اطلاعاتی (IT & ITeS) توریسم، مسافرت درمانی، خدمات حمل و نقل و لجستیک، خدمات ارتباطی، مهندسی ساخت و ساز و خدمات مرتبط، خدمات زیست محیطی، خدمات مالی و خدمات آموزشی. در همین راستا، دولت هند سالیانه نمایشگاهی با عنوان نمایشگاه جهانی خدمات (GES)^۲ برگزار می کند و هدف نهایی آن ایجاد یک زمینه برای تجارت خدمات در سطح جهانی است تا در نهایت به توسعه تجارت خدمات هند و جریان سرمایه گذاری مستقیم خارجی در این بخش شود.^۳

سیاست‌های مکمل: معاهدات تجاری دو یا چندجانبه

برای رشد هرچه بیشتر تجارت خارجی و گسترش مبادلات تجاری خارجی، دولت هند در کنار قواعد سازمان تجارت جهانی اقدام به ایجاد موافقت نامه های دوجانبه با کشورها و مناطق مختلفی کرده است تا تجارت با این کشورها و مناطق را منظم تر، قاعده مندتر و قابل پیش بینی تر بکند. این کشور تلاش کرده است تا با مناطق و کشورهای وارد موافقت نامه های دو یا چندجانبه شود که اقتصادی مکمل اقتصاد هند دارا هستند و

۱ گزارش دولت هند به سازمان تجارت جهانی از سیاست تجاری هند، صفحه ۸

2 <https://www.gesindia.in/>

۳ گزارش دولت هند به سازمان تجارت جهانی از سیاست تجاری هند، صفحه ۹

موافقت نامه های تجارت منطقه ای (RTA) و موافقت نامه تجارت ترجیحی (PTA) را به مثابه «ساخت بلوک هایی برای رسیدن هدف نهایی آزادسازی/ هماهنگ سازی ابزارهای تعرفه ای و غیرتعرفه ای» می داند.^۱

موافقت نامه های تجاری دوجانبه هندوستان با کشورها و مناطق مختلف از این قرار است:

(۱) جنوب آسیا. هندوستان از سال ۱۹۹۸ FTA با سریلانکا دارد که در نوع خود قدیمی ترین مورد است و به یک موافقت نامه جامع نیز گسترش پیدا کرده که تجارت، خدمات و سرمایه گذاری را در بر می گیرد. همچنین هند با بوتان و نپال توافق نامه تجارت ترجیحی (پی تی ای) دارد و با افغانستان نیز از سال ۲۰۰۳ یک پی تی ای امضا کرده است. علاوه بر اینها، از سال ۲۰۰۴ و در قالب سارک، هند با شش کشور دیگر این حوزه یعنی پاکستان، نپال، سری لانکا، مالدیو، بوتان و بنگلادش موافقت نامه ای برای محدوده تجارت آزاد free trade area امضا کرده است.

(۲) جنوب شرق آسیا: هرچند ادغام شدن اقتصادی هند در جنوب شرق آسیا جدیدتر از جنوب آسیا است، اما ماهیت آن عمیق تر و چند لایه است. هندی ها با آسه آن از سال ۲۰۱۰ یک موافقت نامه تجارت کالا (TRADE IN GOODS AGREEMENT) دارند و از سال ۲۰۱۵ موافقت نامه خدمات و تجارت (service and investment agreement) نیز در این رابطه مجری شد. در لایه بعدی، هند با بسیاری از کشورهای این منطقه قراردادهای تجاری دوجانبه دارد: با تایلند از سال ۲۰۰۴ یک موافقت نامه دوجانبه، با سنگاپور از ۲۰۰۵ یک توافق نامه جامع همکاری های اقتصادی، (Comprehensive Economic Cooperation Agreement CECA) دارد و توافق نامه مشابهی نیز از سال ۲۰۱۱ با مالزی امضا کرده است. این کشور همچنین از سال ۲۰۱۰ با کره و از ۲۰۱۱ با ژاپن قرارداد جامع مشارکت اقتصادی (Comprehensive Economic Partnership Agreement) دارد.

(۳) اقیانوسیه: هند از سال ۲۰۱۰ با نیوزیلند و از سال ۲۰۰۹ با استرالیا وارد مذاکرات برای امضای یک CECA شده است که تجارت در حوزه های کالا، خدمات، سرمایه گذاری و نیز دیگر حوزه های همکاری های اقتصادی را در بر می گیرد. تا کنون ۱۰ دور مذاکره با نیوزیلند و ۹ دور مذاکره با استرالیا برگزار شده است.

(۴) امریکا: هند از سال ۲۰۰۶ با شیلی و از ۲۰۰۴ با بلوک تجاری MERCOSUR پی تی ای دارد که در حال

۱ گزارش دولت هند به سازمان تجارت جهانی از سیاست تجاری هند، صفحه ۱۷

حاضر در حال گسترش همکاری‌ها از طریق گسترش دامنه کالاها و تعرفه‌های ترجیحی است. از ۲۰۱۰ در حال مذاکره با کانادا برای یک CEPA است و تا کنون ده دور برگزار شده است. (سپا علاوه بر تجارت کالا شامل تجارت خدمات، سرمایه‌گذاری و همکاری‌های اقتصادی دیگر هم می‌شود.) همچنین، دهلی تا کنون ۵ دور مذاکره با پرو برای یک اف‌تی‌ای برگزار کرده است.

(۵) اروپا: هند مذاکرات گسترده‌ای با اتحادیه اروپا برای رسیدن به یک موافقت‌نامه دوجانبه تجارت و سرمایه‌گذاری BTIA را از سال ۲۰۰۷ آغاز کرد و تا ۲۰۱۳ تعداد ۱۶ دور نشست را با این نهاد اروپایی برگزار کرد که پس از آن نشست‌ها متوقف شد. همچنین ۱۷ دور مذاکره نیز از سال ۲۰۰۸ تا کنون با EFTA (ایسلند، لیختن‌اشتاین، سوئیس، نروژ) برای امضای یک موافقت‌نامه شراکت تجاری و اقتصادی TEPA برگزار کرده است و مذاکرات شراکت تجاری با بریتانیا نیز در حال انجام است.

(۶) سی‌آی‌اس: هند از سال ۲۰۱۸ مذاکرات برای یک موافقت‌نامه تجاری دوجانبه با اتحادیه اقتصادی اوراسیا (EAEU) را آغاز کرده است (ارمنستان، قرقیزستان، قزاقستان، بلاروس و روسیه)

(۷) خاورمیانه و آفریقا: هند در حوزه خاورمیانه و آفریقا در حال مذاکرات با دو نهاد و سه کشور است. این کشور تلاش کرده است تا یک پی‌تی‌ای با اتحادیه محصولات آفریقای جنوبی SACU امضا کند (بوتسوانا، نامیبیا، آفریقای جنوبی، سوازیلند و لسوتو). امضای یک اف‌تی‌ای با شورای همکاری خلیج فارس، اسرائیل و موریتانی نیز در دستور کار بوده است در حالی که مذاکرات با ایران برای یک موافقت‌نامه تجاری محدود در جریان بوده است و اخیراً با امارات متحده عربی به توافق‌نامه تجارت آزاد رسیدند.

بخش سوم) تجارت ایران و هندوستان و سند سیاست تجاری

تجارت دوجانبه میان ایران و هند طی یک دهه اخیر با نوسان‌های گوناگونی همراه بوده است. در سال‌های پس از امضای برجام که محدودیت‌ها برای مبادلات دوجانبه برداشته شد، روابط تجاری دو کشور به سرعت اوج گرفت و در مقاطعی ارزش تجارت دوجانبه به ۱۵ میلیارد دلار نیز رسید. با این حال، به دنبال خروج دولت دونالد ترامپ از برجام، تجارت دوجانبه نیز در کنار دیگر بخش‌های روابط دو کشور از جمله در توسعه بندر چابهار و توسعه میدان گازی فرزاد ب به چالش کشیده شد. در میان ناباوری مقام‌های ایرانی، هند از سال ۲۰۱۹ واردات نفت از ایران را به دلیل تحریم‌های آمریکا متوقف کرد و این بزرگترین ضربه به روابط اقتصادی

و البته سیاسی دوجانبه میان دو کشور بود. با این حال، آسیب‌های روابط تجاری دوجانبه محدود به این امر نماند و به دنبال تجدید تحریم‌های مالی، یک بار دیگر انتقال پول به مهمترین چالش تجارت تجار ایرانی با هند تبدیل شد. هرچند در ماه‌های اخیر و با زرمه‌های احیای برجام، چشم‌اندازی از رفع این مشکل به وجود آمده است، با این حال ایران و هند طی این سال‌ها راهکارهای مختلفی برای رفع وابستگی روابط دوجانبه به انتقال مالی بین‌المللی پیگیری کرده‌اند، از جمله تأسیس یک بانک ایران در هند که عهده‌دار واریز وجه واردات به هند و انتقال آن به ایران باشد تا تعریف یک ساز و کار تجاری مبتنی بر رویه، معاف از مالیات.

با این حال و فارغ از مسائل یاد شده، در سال ۱۴۰۰ تجارت میان دو کشور پس از آسیب‌هایی که در سال‌های ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹ دیده بود، روند رو به رشدی را در پیش گرفت. در ۹ ماهه نخست سال ۱۴۰۰، ارزش تجارت ایران با هند حدود ۲/۴ میلیارد دلار بوده که ۱/۳۴ میلیارد دلار از آن را صادرات کالایی بدون نفت خام و حدود ۱/۰۵ میلیارد دلار از آن را واردات تشکیل داده است. طی مدت مذکور در مقایسه با ۹ ماهه نخست ۱۳۹۹ ارزش صادرات، حدود ۷۴ درصد افزایش و ارزش واردات، حدود ۳۷ درصد کاهش یافته است.

به دنبال افزایش صادرات و کاهش واردات از هند در این مدت تراز تجاری ایران و هند در ۹ ماهه ۱۴۰۰ حدود ۲۹۶ میلیون دلار به نفع ایران مثبت شده است. موقعیت هند در میان طرف‌های تجاری ایران در ۹ ماهه سال ۱۴۰۰، در حوزه صادرات ششمین مقصد صادراتی و در حوزه واردات هفتمین مبدا وارداتی کشور است. در ۹ ماهه نخست ۱۴۰۰، حدود ۹۳۵ هزار تن کالای غیرنفتی (بدون احتساب نفت خام) از کشور هند وارد شده که نسبت به مدت مشابه سال ۹۹ حدود ۴۷ درصد کاهش داشته است.

طی این مدت تقریباً ۵ میلیون تن کالا از ایران به هند صادر شده که نسبت به مدت مشابه سال گذشته حدود ۵ درصد رشد داشته است. متوسط قیمت واردات از هند در ۹ ماهه نخست ۱۴۰۰ حدود ۱۰۹۹ دلار در هر تن و متوسط قیمت صادرات به هند حدود ۲۷۳ دلار در هر تن بوده است.

بر اساس این گزارش، برنج نخستین کالاهای وارداتی از هند است که ارزش ۲۲۰ میلیون دلاری را در ۹ ماهه امسال ثبت کرده است. چای سیاه با ارزش ۱۰۴ میلیون دلار، اکسید آلومینیوم با ارزش ۱۰۱ میلیون دلار و موز سبز تازه یا خشک‌شده نیز با ارزش ۶۴ میلیون دلار در رده‌های بعدی قرار دارند. اسانس کولا، شکر تصفیه

نشده، مواد اولیه تولید دارو، فرو سیلیکومنگنز و زردچوبه نیز دیگر اقلام وارداتی از هند بوده‌اند.

کالاهای صادراتی ایران به هند در ۹ ماهه ۱۴۰۰ معادل ۲۴۶ رديف تعرفه ۸ رقمی با مقدار ۴/۱۴ میلیون تن و ارزش ۱/۰۵ میلیارد دلار است. این کالاها بدون احتساب اقلام فصل ۲۷ است. تنها ۱۵ قلم کالا با کد تعرفه هشت رقمی، ۷۰ درصد از ارزش صادرات به هند را دربر می‌گیرد که صادرات متانول و آمونیاک بدون آب در صدر آنها قرار دارد. بر اساس این گزارش، صادرات متانول ارزشی معادل ۱۱۶ میلیون دلار و آمونیاک بدون آب ارزشی معادل ۹۹ میلیون دلار دارد. پس از آن محصولات آهنی اسفنجی با ارزش ۸۳ میلیون دلار، پسته‌ها با پوست‌تازه یا خشک با ارزش ۷۲ میلیون دلار، تولون با ارزش ۵۵ میلیون دلار و اوره با ارزش ۴۸ میلیون دلار در رده‌های بعدی قرار گرفته‌اند. ورق فولادی نیز هفتمین کالای صادراتی ایران به هند بوده که دارای ارزش ۴۴ میلیون دلاری است.

خرما مضافتی تازه یا خشک کرده هم ۳۷ میلیون دلار ارزش دارد و هشتمین کالای صادراتی است. مغز پسته تازه یا خشک با ارزش ۳۴ میلیون دلار، پلی اتیلن گرید فیلم سنگین با ارزش ۳۲ میلیون دلار، سوسپانسیون پلی با ارزش ۲۵ میلیون دلار و پلی اتیلن گرید فیلم سبک با ارزش ۲۳ میلیون دلار نیز به ترتیب عمده‌ترین کالاهای صادراتی به هند محسوب می‌شوند. اتیلن گلیکول با ارزش ۲۲ میلیون دلار سیزدهمین کالای صادراتی ایران به هند است. همچنین سرب تصفیه‌شده به صورت کار نشده نیز ارزشی معادل ۲۲ میلیون دلار دارد و در رده چهاردهم قرار گرفته است. سیب تازه نیز پانزدهمین کالای صادراتی ایران به هند در ۹ ماهه امسال است که ارزشی معادل ۲۱ میلیون دلار دارد.^۱

با این حال و با وجود توسعه تجارت دوجانبه میان دو کشور، هنوز موانع جدی در کنار فرصت‌های چشمگیر وجود دارند.

به طور کلی سه دسته مانع عمده در تجارت دوجانبه وجود دارد. نخست، مسئله انتقال پول و تحریم‌ها است. طی دهه گذشته، به تناوب با اعمال و رفع تحریم‌ها کانال انتقال ارز حاصل از تجارت میان دو کشور با چالش‌های عمده‌ای روبه‌رو شده است و این امر بزرگترین ضربه را به تجارت میان دو کشور وارد کرده است. هرچند رفع تحریم‌ها به عنوان یک راهکار کلی برای کلیت اقتصاد کشور باید در دستور کار قرار گیرد، با این

حال در مورد خاص ایران و هند طراحی و اجرای یک کانال تبادل مالی باثبات و مستقل که از روابط سیاسی ایران با غرب تأثیرپذیر نباشد، در اولویت قرار دارد. به گفته رئیس اتاق بازرگانی هند، حذف دلار از روابط تجاری ایران و هند و تجارت بر مبنای روپیه بهترین خبر برای تجارت دوجانبه است.^۱ این ساز و کار در کنار معافیت مالیاتی پرداخت های روپیه ای شرکت های هندی به ویژه برای نفت ایران می تواند یک گام بزرگ روبه جلو برای روابط اقتصادی دوجانبه باشد. بنابراین، ایجاد کانال مالی برای انتقال پول بر مبنای روپیه و انتقال پول بر این اساس، به صورت معاف از مالیات مهمترین راهکار برای حل مشکل این بخش به نظر می رسد.

مسئله دوم، موانع تعرفه‌ای و قانونی است. به طور مشخص، بیشترین آسیب از تعرفه‌ها در روابط تجاری میان دو کشور متوجه بخش صادرات کشاورزی ایران است. هند از یک سو از محصولات وارداتی از ایران تعرفه‌های چشمگیری اعمال می کند، در حالی که بسیاری از رقبای تجار ایرانی در این حوزه محصولات خود را با تعرفه صفر به این کشور صادر می کنند. از سوی دیگر، به علت فقدان رویه‌های قانونی ثابت در تجارت دوجانبه، روند صادرات محصولات کشاورزی ایران به هند گاه به گاه با موانعی روبه‌رو می شود که به ویژه با توجه به فسادپذیری کالاهای این حوزه، امنیت صادرات به هند را دچار اشکال می کند. این مسأله در سال اخیر به ویژه در مورد صادرات کیوی ایران به هند خبرساز شد و به دنبال آن، در نشست‌های مختلف با مسئولان دو کشور، از جمله نشست نمایندگان مجلس با سفیر هند و نشست روسای اتاق بازرگانی و وزیر خارجه در جریان بازدید از این کشور به این مشکل پرداخته شد. در کوتاه مدت، سفیر هند در تهران ایجاد کارگروه‌هایی برای حل مشکل را پیشنهاد داد^۲ اما این مسأله لازم است که در بلند مدت و با به نتیجه رساندن مذاکرات برای رسیدن به قراردادی در مورد تجارت ترجیحی میان دو کشور به صورت بنیادین برطرف شود تا ریسک صادرات به هند کاهش یافته و تجار ایرانی به گسترش روابط با این کشور تشویق شوند.

مشکل سوم در روابط تجاری دوجانبه مجاری ترانزیتی و مبادی ورودی کالا در کشور است که از جمله مشکلات کلان در روابط تجاری و نیز سیاسی دوجانبه میان تهران و دهلی به شمار می آید. طی دو دهه گذشته هند به ظرفیت‌های بندرهای چابهار و بندرعباس برای توسعه روابط اقتصادی دوجانبه و نیز با منطقه توجه ویژه‌ای داشته است و به قراردادهای دو و چندجانبه برای توسعه بندر چابهار و مشارکت در کوریدور شمال جنوب

۱ ایسنا

۲ خبرگزاری دولت

به‌عنوان مهمترین تلاش‌های خود برای این مهم اهتمام داشته است. با این حال، مسایل مختلف، از جمله بوروکراسی ناکارآمد و تحریم‌های بین‌المللی همواره مانع از پیشرفت این پروژه‌ها شده است. از جمله اهمیت این پروژه‌ها برای ایران در حوزه تجارت دوجانبه این است که با فعال شدن این پروژه‌ها، امکان صادرات مجدد محصولات هندی از ایران به وجود می‌آید و این امر هم برای هند در جهت دسترسی به بازار ۵۰۰ میلیونی منطقه و هم برای ایران به لحاظ تبدیل شدن به هاب تجاری از اهمیت بالایی برخوردار است.

جمع‌بندی

مطالعه و بررسی سیاست تجاری هند و قرار دادن روابط تجاری دوجانبه ایران و هند در قالب آن، می‌تواند چشم‌انداز واضحی از مسائل و راهکارهای این روابط پیچیده به دست بدهد. نخستین موضوعی که باید در خاطر داشت این است که بخش بزرگی از مشکلات روابط تجاری ایران و هند تالی مشکلات سیاسی ایران به ویژه با ایالات متحده و غرب است. بنابراین به میزانی که روابط سیاسی ایران با این بازیگران عمده نظام بین‌الملل عادی‌سازی شود، روابط تجاری آن نیز با کشورهای گوناگون، از جمله و به ویژه هند، تسهیل خواهد شد و این باید مهمترین دستورکار نظام تصمیم‌سازی باشد. با این حال، در سطح خرد تصمیم‌سازی و حوزه کارشناسی بخش خصوصی، مسائلی وجود دارد که با عنایت به مباحث این پژوهش می‌توان مطرح کرد.

۱) فشار برای پیشبرد موافقت‌نامه‌های تجاری ترجیحی دوجانبه: همانگونه که در طول متن اشاره شد، بخش مهمی از مسائل تجارت ایران و هند ناشی از فقدان رویه‌های ثابت و قابل اتکا برای تجار دو طرف و نیز وجود تعرفه‌های ناعادلانه است. از سوی دیگر، همانگونه که در سند سیاست تجاری هند مورد اشاره قرار گرفت، موافقت‌نامه‌های تجاری دوجانبه و چندجانبه به‌عنوان مکمل سیاست تجاری این کشور، بخش مهمی از رویکرد دولت هند برای گسترش اندرکنش‌های تجاری با جهان است. آخرین مورد، دستیابی به یک موافقت‌نامه تجارت آزاد با دولت امارات متحده عربی است که از ۱ می ۲۰۲۲ اجرایی شده است. هند با بسیاری از کشورها و سازمان‌های منطقه‌ای طیف مختلفی از موافقت‌نامه‌های تجاری دارد، اما با وجود پیشینه طولانی و پتانسیل‌های فراوان روابط ایران و هند، چنین سندی در روابط دوجانبه میان دو کشور وجود ندارد. مذاکراتی برای یک موافقت‌نامه محدود از مدت‌ها پیش در جریان است، ولی ظاهراً تا دستیابی به یک توافق راه‌زیادی باقی است. مهمترین دستور کار بخش خصوصی در رابطه با هند ارائه کار کارشناسی و مشارکت در سیاست‌گذاری در این حوزه است.

۲- مذاکره برای گنجانیدن وضعیت ویژه برای ایران در متن سیاست تجاری جدید: همانگونه که اشاره شد، وضعیت ویژه ایران در نظام بین‌الملل مهمترین مانع توسعه روابط دوجانبه تجاری با هند بوده است. هرچند راهکار کلان برای این مسأله حل بحران سیاسی با غرب است و نه تنها روابط ایران و هند، بلکه بسیاری دیگر از ابعاد روابط تجاری و سیاسی ایران با دنیا در گرو آن به نظر می‌رسد، با این حال تعریف یک

وضعیت ویژه برای ایران در سند سیاست تجاری بعدی هند که باز هم ابلاغ آن حداقل تا ماه سپتامبر سال جاری به تأخیر افتاده، برای ایجاد یک حاشیه امن ضروری به نظر می‌رسد. در سند سیاست تجاری جاری هند، روابط تجاری این کشور با روسیه به شکل صریح و مشخصی از رویه‌های معمول استثناء شده و ساز و کارهای ویژه‌ای برای آن اندیشیده شده، بلکه موافقت‌نامه‌های دوجانبه بر اصول کلی سند ترجیح داده شده است. (فصل دوم بند ۲.۲۳) ایران با توجه به تجربه‌های گذشته و امکان قرار گرفتن در وضعیت‌های مشابه پس از خروج آمریکا از برجام در آینده، نیاز دارد تا با DGFT وارد مذاکره شده تا ترتیبات مشابهی برای تجارت دوجانبه با هند در سند آتی تعریف شود.

۳- استفاده از ظرفیت‌های سیاست تجاری در بخش انرژی: هند نیاز بالایی به واردات انرژی دارد و انرژی بخش مهمی از صادرات ایران به این کشور را در قله روابط تجاری دو کشور تشکیل می‌داد. همچنین، مواد شیمیایی مورد استفاده در تولید بسیاری از مصنوعات که خود فرآورده صنایع پتروشیمی ایران هستند، در زمره صادرات ایران به هند قرار دارند. هر دو مورد این کالاها، می‌توانند در قالب فصل چهارم سند سیاست تجاری هند و به‌عنوان مواد اولیه فعالیت‌های تولیدی-صادراتی این کشور تعریف شوند و به این ترتیب از مالیات و تعرفه‌های مشخصی معاف شوند. سیاست‌های مشابهی را می‌توان در مورد دیگر تولیدات ایران که پتانسیل به‌کارگیری در فعالیت‌های تولیدی در هند را دارند در پیش گرفت. به‌طور کلی، ظرفیت‌های فصل‌های چهارم و ششم سیاست تجاری هند برای منظور یاد شده بالا به نظر می‌رسد و لازم است مورد توجه بیشتر بخش خصوصی و تجار ایرانی قرار گیرد.

۴- تجهیزات پیمانکاری پروژه‌های عمرانی: سیاست تجاری هند تسهیلات قابل توجهی را برای پیمانکاران این کشور، از جمله پیمانکاران بین‌المللی، جهت واردات، اجاره، اورهال و تعمیر تجهیزات مورد نیاز جهت فعالیت‌های آن‌ها قایل شده است. از سوی دیگر، بسیاری از پروژه‌های عمرانی ایران از جمله پروژه‌های مشترک با شرکت‌های هندی در چابهار، تا حدی به دلیل مشکلات تأمین تجهیزات ناشی از تحریم‌ها با دشواری مواجه شده است، در حالی که شرکت‌های هندی چنین مشکلی ندارند. مرور امکان تأمین نیازهای عمرانی کشور از این طریق مثلاً تأسیس شرکت‌های مشترک ایرانی-هندی و بهره‌بردن از ظرفیت‌های این بخش از سند تجاری هند ممکن است راه‌حل‌های جدیدی پیشنهاد دهد.

۵- تعریف زنجیره‌های صادرات و تولید مشترک با هند: این مورد شاید مهمترین پیشنهاد این پژوهش باشد.

همانگونه که از هدف و روح و بخش‌های مختلف سیاست تجاری هند مشخص است، هدف نهایی آن گسترش تولید در داخل هند به منظور صادرات است و مواردی که در این پژوهش از جمله در پیشنهاد‌های قبلی مطرح شد، بهره‌گیری از آن ظرفیت‌ها برای گسترش صادرات ایران است. با این حال، در میان مدت و بلندمدت هیچ برنامه‌ای نمی‌تواند مفیدتر، جاه‌طلبانه‌تر و سودآورتر از تعریف یک زنجیره صادرات-تولید-بازصادرات با مشارکت هند باشد. به این ترتیب، دولت و بخش خصوصی ایران با شناسایی پتانسیل‌های تولیدی در هند که دربرگیرنده واردات برخی مواد اولیه از ایران باشند، سرمایه‌گذاری‌های مشترکی در این بخش‌ها انجام داده و پس از تأمین نیازهای اولیه با ایران با بهره‌گیری از طیف گسترده‌ای از معافیت‌های مالیاتی و تعرفه‌ای، تولید در هند با بهره‌گیری از مزیت‌ها و معافیت‌های مشابه را صورت داده و سپس از سود حاصل از صادرات محصول نهایی از هند نیز سهم خواهد بود. این امر، از یک سو به جای رقابت با دیگر صادرکنندگان به هند، شکلی از صادرات انحصاری را برای تجار ایرانی در آن بخش به وجود خواهد آورد و از سوی دیگر، مشکلاتی که تولید و صادرات در ایران به همراه دارد و تحریم‌های بین‌المللی و بی‌ثباتی سیاسی در رأس آن قرار دارند را بر طرف خواهد کرد. عربستان سعودی در حوزه انرژی سیاستی را در قبال هند در پیش گرفته که تا حدی مشابه با این پیشنهاد است، به این ترتیب که در پالایشگاه‌ها و پتروشیمی‌های هندی سرمایه‌گذاری کرده و این تأسیسات، طبیعتاً نفت خود را از عربستان سعودی تأمین می‌کنند که یک امتیاز انحصاری برای نفت عربستان در این کشور به وجود آورده است. علاوه بر آن، پالایش نفت در هند مزیت‌های اقتصادی، زیست‌محیطی و زیرساختی فراوانی دارد که در هر حال، در نهایت هم منجر به تولید ارزش افزوده‌ای می‌شود که عربستان نیز در آن سهم است. دولت و بخش خصوصی ایران با پیگیری امکان مشابه در بخش‌های اقتصادی مختلف هند می‌توانند یک پتانسیل کم‌نظیر را در روابط دو کشور فعال کرده و از آن بهره ببرند.